

BODNÁR DÁNIEL

Patay Lászlóval

Patay László (1932.) Munkácsy-díjas festőművész több mint két évtizede él Ráckeven. Művészetében különleges szerepet játszik a templomi festészet. 1994 decemberében a Művészetek, Tudományok és Irodalom Európai Akadémiája Triesztben tartott ülésén — Varga Imre szobrászművész javaslatára — teljes jogú tagjává választotta őt, elsőként a magyarországi festőművészek közül. Az Akadémia — amelynek negyvennél több Nobel-díjasa van — Patay László teljes életművét, benne monumentális templomi szekcióit is értékelte, amikor tagjai közé fogadta.

Ön már fiatalon is rendkívül népszerű művész volt, a kritika viszont sokáig nem fogadta a meggyeibe. Miként élte ezt a kettősséget?

Úgy, hogy én dolgozom és nem kritikát olvasok. Ha az ember azzal töltötené az idejét, hogy a bírálóival foglalkozik, akkor soha nem tudna dolgozni. Ez ilyen egyszerű. Voltak időszakok, amikor nehezen éltem át ezeket a támadásokat, de azért sokan dicsértek is, és így az ellentétes vélemények kiegyenlítették egymást. Ismétlem: soha nem éreztem úgy, hogy feltétlenül oda kell figyelnem ezekre.

Ön a művészetében kezdetől fogva fontosnak tartotta a közösségi indítatást, ezért egyesek a szocialista realista címkét ragasztották Önre. Így utólag vállalja ezt a minősítést?

A szocialista realizmus az egy korszak stílus kategóriája, és ez soha nem volt jellemző a munkáimra. Annak idején, amikor ezt nálunk kötelező stílusirányzatként előírták, engem kifejezetten ellenségnek tartottak, mert nem voltam hajlandó azt csinálni, amit megköveteltek tőlem. Könnyű utólag azt mondani, hogy mégis szocialista realista művész voltam, ám ez nagy butaság, és semmi köze a művészetemhez. Mindig realista festő voltam, kezdetől fogva az ember érdekelt, az ember sorsa, és ha ez valamilyen szociális érzékenységet jelent, akkor vállalom a jelzőt, de nem a stílus kategória értelmében.

Ön mind a mai napig szolgálni akar a művészetével, ahogyan egyszer megfogalmazta: embert, eszmét, erkölcsöt. Ezt sokan elavultnak tartják...

Ez soha nem fog elavulni, a művészetnek ugyanis ezeket a magas tatos célokat kell szolgálnia. Ha ezt valaki tagadja, akkor az vagy nem művész, vagy örült.

A divatos irányzatok szinte soha nem érintették meg Önt. Ez tudatos volt, vagy ösztönösen idegenkedett az éppen sztárolt irányzatoktól?

Ez akkor vált bennem abszolút tudatossá, amikor először jártam kint Párizsban, Derkovits-ösztöndíjasként. Nagyon fiatal voltam, pályakezdő művész, és egészen tisztességes posztimpresszionista képeket festettem, elég laza felfogásban: a Szőnyi-iskola elfajultabb változatát követtem. Párizsban aztán megláttam egy üres keretet kiállítva. Ez volt a „mű”, még a művész neve is alá volt írva. Ez nagyon megdöbbenett, és azt mondtam magamban: itt a művészet

vége, a nihil idevezet, hogy valódi műalkotásról már egyáltalán nem beszélhetünk. Ettől kezdve abszolút tudatosan visszatértem az alapokhoz, elsősorban a reneszánsz mintaképekhez. Sőt, nem is annyira a reneszánszhoz, inkább a kora reneszánszhoz. Azon nevelkedtem, s végül megtaláltam a saját kifejezési módomat. Engem ettől már nem lehet eltántorítani.

Az Ön mesterei Barcsay Jenő és Szőnyi István voltak...

Fordított a sorrend. Szőnyi volt az igazi mesterem, Barcsay pedig az elődöm a főiskolán, az ő nyomdokaiba lépve tanítottam huszonkét évig az anatómiát. De Barcsayt mint festőt, soha nem tartottam a mesteremnek. Anatómusként és rajzolóként viszont nagyon sokat tanultam tőle. Szenzációsan, reneszánsz módon tudott rajzolni, ez volt az, ami engem megfogott benne. Nagyon tiszteltem őt, és megpróbáltam a munkásságát, amennyire csak lehetett, megőrizni, felszínen tartani. E tekintetben szélmalomharcot vívtam, hasonlóan ahhoz, ahogyan a Kodály-tanítványok próbálják ma Kodályt ébren tartani: nem nagyon megy. Külföldön sokkal jobban ismerik Barcsayt, mint nálunk.

Miben látja ennek okát?

Magyarország mindig az ún. európai kultúra holdudvarába tartozott. Ami Európában divatos volt, azt némi késéssel mi is átvettük. Ennek következtében többnyire uszályművészetet csináltunk, s ami különösen szomorú, hogy a nagy magyar elmék itthon nem fejtenek ki a tehetségükhöz méltó hatást. Nem találnak követőkre, vagy ha igen, akkor az a helyzet áll elő, mint Barcsay esetében: nem azt az oldalát értjük és szeretjük, ami igazán tiszteletre méltó benne. Gondolok itt az elmélyült munkára, a tisztességes megformálásra, a természet igazságainak a föltárására, a mű szerkezetének a pontosságára. Az anatómia talán legfőbb jellemzője egyébként éppen az, hogy észrevegye a felszín alatt a lényegét.

Ön viharos körülmények között jött el a főiskoláról, huszonkét évnnyi tanítás után. Sikeriült már feldolgoznia ezt a csalódást?

Egyesek mind a mai napig úgy magyarázzák a távozásomat, hogy erre a rendszerváltozás miatt került sor, holott erről szó sem volt. Annak, hogy eljöttem a főiskoláról, egyetlen oka volt: nem voltam hajlandó a diákok kénye-kedve szerint cselekedni. Ők ugyanis, komikusan utánozva a rendszerváltó politikai elit tevékenységét, azt akarták, hogy minden tanár mondjon le — főleg a vezető tanárok —, és utána pályázza meg a saját állását. Ezt visszautasítottam, mert megaláznál tartottam. Kiköveteltem egy bizalmi szavazást, és azt mondtam: ha nem kapom meg a szavazatok ötven százalékát, veszem a kalapom és eljövök. Így történt.

Pedig ha jól tudom, nem volt személyes konfliktusa a diákokkal.

Miért lett volna? Nem a korszerűtlenséghez ragaszkodtam, csak megköveteltem a szakmai tudást. Meggyőződésem: a művésznek birtokolnia kell mestersege teljes eszköztárát, azt is, amit egy adott időszakban éppen nem használ. Lázadni lehet, de nem a tanulás ellen. Ma sajnos előfordul, hogy úgy hagyja el valaki a főiskolát, hogy nem tud lábra állítani egy embert...

Az elmúlt évtizedben több kisebb mellett három hatalmas szekktől festett a gyulai, a békéscsabai és a ráckevei templomfalaira. (Idesorolható a szegedi Dóm is — a szerk.) Több mint ezerhatszáz négyzetméternyi falmunkáról van szó.

Mi az ami vonzza Önt a szekkkökhöz? Valamiféle hitet szeretne adni a rengeteg bibliai jelenettel az embereknek?

A ráckevei Szentháromság ábrázolása újszerű.

Egyszer azt nyilatkozta, hogy Grecóval és Goyával befejeződött a teljességre való törekvés a művészetekben. Ön viszont mintha változatlanul a teljességre törekedne, elősősorban szekköivel.

Az biztos, hogy a tanári munka mellett nehezen tudtam volna mindezt megtenni, hiszen magát a festést is csupán a helyszínen lehet elvégezni. Ezek hatalmas, többszáz méteres munkák, az elmúlt évben három másik templomot is megcsináltam. Tavaly összeszámoltam, ezerkilencszázharminckét négyzetméter jött ki. Ez a születésem dátuma. Nem a négyzetméter az érdekes, hanem az, hogy ez több száz figurát jelent, rengeteg jelenetet. S itt térnék vissza arra, amit az elején kérdezett, hogy figyelek-e a kritikára? Figyelek, csak nem a kritikusokra. A köznépre, azokra az emberekre, akik nézik a munkáimat, és értékelik: őrájuk figyelek, az ő véleményük számít nekem igazán.

Ezt így nem mondanám, ez túl magasztos megfogalmazás. A célom egyszerű: tisztességgel, ízléssel, kulturáltan díszíteni azokat a templomokat, amelyek eddig díszítetlenek voltak, új épület esetében pedig arra törekszem, hogy együtt működve az építésszel — ahogy ez Békéscsabán történt — kialakítsunk egy olyan szituációt, amelyben szervesen beleépül az architektúrába a mű. Van még bőven Magyarországon templom, középület, ahol nem csupán azért kellene festményekkel díszíteni a falakat, hogy ne legyenek üresek, hanem azért, mert a festő sok mindent el tud mondani, amit az építész nem. Hogy aztán ez kiben milyen emóciókat kelt, fogódzót a hithez, esetleg fejleszti az esztétikai érzékét, vagy egyszerűen csak gyönyörködtet, ez mindig a látogató mentalitásától függ.

Aba Novák tett már kísérletet arra, hogy a kezekkel ábrázolta az Úriszent. Én ezt fejlesztettem tovább, és miközben természetszerűen tiszteletben tartottam az egyház szimbólumrendszerét, az Atya, Fiú, Szentlélek egységét eddig sosem látott módon oldottam meg: négy kéz — az Atya teremtő és megtartó, a Fiú ítélkező és befogadó keze — közt egy galamb — a Szentlélek jelképe — jeleníti meg a Szentháromságot. Körben a párkányon az apostolok láthatók, az oldalfalakon a keresztút stációi egy keretbe komponálva. A bejárat felett a kóruson az egyháznak a zenével is kapcsolatba hozható szentjei, Cecília, Dávid király, Keresztelő Szent János és Nagy Szent Gergely. Nem akartam egy szakállas öregembert festeni Atyaistennek. Az általam ábrázolt Szentháromság jelentését szerintem mindenki pillanatok alatt felfogja, még a legegyszerűbb ember is. Mindenesetre sokkal érdekesebb ez így, mintha a hagyományos módon ábrázolnánk.

Ma már nem lehet a teljességre törekedni, más a tempó. Michelangelo nyolcszáz négyzetméteres munkája a Sixtusi kápolnában hat évig készült. Ő akkor a Vatikánban lakott, az egész udvartartásával együtt, ami állt a segédeiből, szakácsaiból, inasaiból. Valószínűleg sem előtte, sem utána nem voltak anyagi gondjai. A közelmúltban két templomot festettem, a gesztelyit és a szegedit, százötven, illetve száz négyzetmétereseek. Ha ezen idő alatt táblaképeket festettem volna, sokkal jobban jártam volna anyagilag, ugyanennyi energia befektetésével. A keszthelyi templomnál negyvenötmillió forintot

állapított meg a zsűri. Ebből egymilliót vettem föl. Ennek negyven százalékát elviszi az adó, jó részét elviszik a segédek, az igazítások, előkészületek. A műtermemben csaknem egy esztendeig ezzel kell foglalkozni, tehát addig mást nem tudok csinálni. Félreértés ne essék, nem Michelangelóhoz akarom magam hasonlítani, gondolom ezt senki nem feltételezi rólam. Nem is kell azonban őt emlegetnem, a nálánál sokkal kisebb kaliberű barokk festők is tizenöt-húsz emberrel dolgoztak, külön stábbal. Ez most másképpen működik. Ha én olyan lassan, elmélyülten dolgoznék, mint a nagy reneszánsz és barokk elődök — az igyekezet persze megvan bennem, de képtelenség ezt megvalósítanom —, akkor egy olyan munkát, mint a közelmúltban a szegedi Dómnak a kifestését, körülbelül három-négy évig kellene csinálnom. Kérdem én: lehet ezt manapság? Nem lehet. Ennyi ideig lehetetlen fenntartani egy állványt. A szegedi Dómmal hat hétig végeztem, három év helyett. A ráckevei és békéscsabai templommal három-négy hónap alatt. Segédeket természetesen én is alkalmazok.

Pénz- és időhiány a teljesség iránti igény megvalósulásának oka?

Nem csupán erről van szó. Ma már a festészet célja is alapvetően más, mint a reneszánszban. Akkoriban a mű olvashatósága, és a részletek fontossága sokkal erőteljesebben jelentkezett, mint ma. Napjainkban az ember összehasonlíthatatlanul gyorsabb életet él, fut, rohan, egyszerűen akar mindent átlátni. Korunkban olyan műveket kell létrehozni, amelyeket azonnal el lehet adni. Nézze meg például a nagy mexikói muralistákat. Kifejezetten arra törekcsenek, hogy üsse meg a szemét a látvány a nézőnek, hogy hirtelen és azonnal kapcsolatba léphessen azzal a témával, amit az alkotó ábrázolni akar. Ezzel szemben egy Masacciónak a képét csak akkor lehet élvezni, ha az ember órákon keresztül áll előtte és kielemez minden részletet.

Erre viszont ma már nincs ideje a tárlatlátogatóknak, és a művész ehhez igazodik.

Idő sincs, és az igény is hiányzik. Nagyon szeretnék olyan képeket festeni, mint a nagy elődök, de erre sem a képességeim, sem a jelenlegi kor igényei nem predesztinálnak. Ez csupán hiú ábránd. A művésznek meg kell próbálnia alakítani a befogadó igényeit, de azért túlságosan nem galoppírozhatja el magát. Tudomásul kell vennie, hogy a mi világunk teljesen más, mint a régi.

Vagyis ha a művész figyelmen kívül hagyja a közízlést, és elrugaszkozik a valóságtól, hiába törekszik a teljességre, nem fogják megérteni.

Ez így van. Emellett azonban más tényezőket is figyelembe kell venni. A film és a fotózás is a kultúra része lett, és sok minden más, ami ezekhez kapcsolódik. Azokat az esztétikai értékeket, amiket régebben csak a képzőművészet tudott létrehozni, ma már többféle és a nagyközönség részéről sokkal jobban megközelíthető médiumok hordoznak. Napjainkban már nem ritkák a fotóeljárással készült festészeti munkák. Ez igazából már fotó-, nem pedig képzőművészet, ezzel szemben a főiskolán még mindig képzőművészetet tanítanak. Valahol meg kell találni a „nézőt pofon verő” és a hagyományos művészet között a közéletet, és ez bizony a legnehezebb.

Vannak olyan vélemények, hogy a fotózás elterjedésével a figuratív festészet fölöslegessé vált.

Az imént beszéltünk arról, hogy a művésznak valamiképpen igazodnia kell kora igényeihez, ha azt akarja, hogy megértsék. Az Ön számára továbbra is rendkívül fontos a szándék, a következetesség, az értékek megőrzése, pedig ezek ma már nem igazán fontos fogalmak.

Ez nem igaz, mert a fotó csak egy pillanatot ábrázol, a festő pedig képes eszmét, érzelmet, időbeliséget is sűríteni egyetlenegy momentumba, ha jó a művész.

Én már nyilván ennek szellemében fogok alkotni pályám hátralévő részében. Nem vagyok ugrándozós fajta, így aztán minden valószínűség szerint továbbra is abban fogok hinni, mint eddig. Nem is érzem úgy, hogy változtatnom kéne, jól érzem magam ebben az állapotban. Szeretném a jövőnek átadni mindazt, amiről az előbb beszéltünk, a régi nagyok eredményeit. Nem szabad hagyni, hogy ezek elsikkadjanak. A divatot lehet követni, hogy csurrantok, csöpögtetek innen-onnan egy-két pöttyöt, meg vonalzó festészetet csinálok, de ezek sehová nem vezetnek, kiegészítő tevékenységnek minősülnek. A művészet fő irányát mindig az emberábrázolás kell, hogy jelentse. Az ábrázolás mint olyan a művészet célja, értelme és eredete. Gondoljon a barlangrajzokra: az ősemberek is ábrázoltak, mindig ezt tették. Ha az ábrázolás megszűnik, a hagyományos képzőművészetnek is vége lesz. Elképzelhető, hogy egy nagyon komoly és jelentős művészet alapjait rakják le most, de az már egy másfajta képzőművészet lesz. Amiről én beszélek, az az ember és a körülöttünk lévő világ ábrázolása. A természeti jelenségeké, a mikro- és a makrovilágé. Ne felejtjük el, hogy fantasztikus módon kitért a világtól. Valamikor az embert és környezetét volt érdemes megfigyelni és ábrázolni. Ma már a holdat taposunk, illetve belelátunk a sejtekbe. A változásokat mindenképpen követnie kell a képzőművészetnek. Vannak olyan irányzatok, amelyek belemerülnek a mikrovilágba. létjogosultsága mindennek van, csak a szélhámosságnak nincs. Minden értékes kezdeményezést becsülök a képzőművészet területén, csak azt nem, amikor valaki bővlikat csinál művészet jelszó alatt, és abból ragyogóan megél.